

CONSISTORIUL REFORMAT SUPREM ȘI PROBLEMA UNIRII RELIGIOASE A ROMÂNILOR

DER OBERE REFORMIERTE KONSISTORIUM UND DAS PROBLEM DER RELIGIÖSEN UNION DER RUMÄNEN

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie präsentiert in Details die Interventionen des Obersten Reformiertes Konsistoriums und des ungarischen kalvinischen Bischofs um die rumänischen Priester aus Hațeg die für die Union mit der Ungarischen Reformierten Kirche optierten zu beschützen, als auch die Interventionen der rumänischen kalvinischen Gemeinden aus der selben Gegend, die wegen einen Mangel an eines rumänisch sprachigen Klerus von Verschwinden bedroht waren.

În secolul al XVII-lea propaganda reformată realiza cele mai semnificative succese în Țara Hațegului și în Banatul Caransebeșului. După ce Caransebeșul și Lugojul a fost anexat de Imperiul Otoman (1658), un număr important de români reformați găsea un loc de refugiu în comitatul Hunedoara, la Deva și la Hațeg, sporind astfel numărul românilor calvini. În Partium avem date despre comunități calvine reformate din comitatele Bihor și Crasna, acestea însă din punctul de vedere al jurisdicției bisericești aparțineau de superintendenția transtibiscană (Debretin)¹. Toate acestea se bucurau de protecția principilor calvini, dar în următoarele rânduri ne vom concentra atenția asupra soartei comunităților calvine din Transilvania propriu-zisă.

Elita politică a Ardealului (în majoritate de religie reformată) a trăit, în penultimul deceniu al secolului al XVII-lea, convulsiile unei mari schimbări a lumii sud-est europene: restrângerea sferei de influență a Imperiului Otoman și extinderea celei a Imperiului Habsburgic. Urmările confesionale ale acestei schimbări au devenit clare pentru magnații de religie calvină în aprilie 1690: prin moartea lui Mihai Apafi s-a întrerupt șirul principilor ardeleni reformați, statutul de religie dominantă al confesiunii calvine a devenit dintr-o dată periclitat de filocatolicismul politicii habsburgice. Dacă elita politică în general a încercat să mențină vechea structură politică, confesională și socială a țării și sub noua dominație, încercare aproape reușită prin *Diploma Leopoldinum*, elita Bisericii reformate a încercat în plus și menținerea drepturilor obținute în perioada anterioară, în schimbul unor concesii oferite Bisericii catolice încă la începutul tratativelor (retrocedarea unor biserici și domenii în Cluj și Alba Iulia). Totodată, în fața pericolului iminent, membrii reformați ai fostului Consiliu princiar care au devenit și membrii *Status Consilium*-ului ardelean, au format, la finele anului 1690, Consistoriul Reformat Suprem, gremiul care a fost urmașul de drept al principelui de religie calvină, curatorul suprem al Bisericii reformate ardeleni.

Supremum Consistorium Reformatorum, acest curatorat colectiv, s-a instituționalizat în primele două decenii ale existenței sale. Întregirea lui s-a efectuat aproape automat: dacă un magnat de religie calvină a devenit membrul Guberniului ori a primit o funcție în Dietă, în Tabla regească sau în comitate, automat a devenit și membrul Consistoriului. În 1697 s-a reglementat situația în sensul că cei 5 consilieri guberniali reformați (guvernatorul Gheorghe Bánffy, cancelarul Nicolae Bethlen, consilierii Grigore Bethlen, Ștefan Nálácz și Samuel Keresztesi) au fost recunoscuți drept curatori supremi ai Bisericii reformate, împreună cu episcopul actual Ștefan Veszprémi, iar nobilii cu funcții secundare au rămas simpli membri ai Consistoriului, având sarcina de inspectori-curatori ai colegiilor și ai protopopiatelor. Președintele Consistoriului a fost guvernatorul Bánffy.

După înfrângerea curuților în Transilvania în 1709 s-a instalat definitiv dominația Habsburgilor asupra Transilvaniei și paralel cu reorganizarea sistemului guvernamental a fost reorganizat și Consistoriul Suprem Reformat. În fruntea lui au venit personalități noi, deoarece generația lui Nicolae Bethlen și a lui Gheorghe Bánffy, care a debutat încă în perioada princiară, s-a

¹ Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Kolozsvár, 1940, p. 23, 214, 220, 228-230, 233-235; Adrian A. Rusu, *Cători și biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997, p. 48-50; Sipos Gábor, *Calvinismul la românii din Țara Hațegului la începutul secolului al XVIII-lea*, în *Nobilimea românească din Transilvania. Az erdélyi román nemesség*, Satu Mare, 1997, p. 207; Ana Dumitran, Gúdor Botond, Nicolae Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania*, Alba Iulia, 2000, p. 57-58.

stins în anii domiciliului forțat din Sibiu (mai puțin Bethlen, care a fost întemnițat în Sibiu, apoi la Viena). Noua elită calvină, în frunte cu Ștefan Wesselényi, Ladislau Teleki, Ladislau Bethlen, Mihai Teleki, Andrei Szentkereszti, și-a început activitatea de apărare a intereselor ecleziastice cu mai puțină experiență în domeniul politicii mari, dar cu aceeași fidelitate față de credința profesată.

În ziua de 21 aprilie 1709 în fruntea Consiliului Suprem Bisericesc format din 24 membri laici au fost aleși patru curatori principali (Ștefan Wesselényi, Ladislau Teleki, Ladislau Bethlen și episcopul Ștefan Veszprémi). Bazându-se pe tradiția epocilor precedente, adunarea constituantă a fixat în scris sfera de acțiune a instituției, a definit datoriile membrilor. În ceea ce privește legăturile juridice ale sinodului general și ale Consistoriului Suprem, s-a statuat o coordonare/juxtapunere realizată prin participarea reprezentanților laici la lucrările sinodului. Tot cu această ocazie au fost aleși noii inspectori-curatori ai protopopiatelor și ai colegiilor.

În luna iunie a anului 1713, paralel cu reorganizarea Guberniului transilvan și pe baza inițiativei sinodului general, s-a fixat în mod definitiv organizarea Consistoriului Suprem. Lângă cei cinci curatori supremi (Ștefan Wesselényi – președintele Tablei regești și al Stărilor, Andrei Szentkereszti, Ladislau Bethlen – consilieri guberniali, Mihai Teleki – căpitan de Chioar și episcopul Ștefan Veszprémi), 21 membri laici și 21 membri ecleziastici au format consiliul mai restrâns (*permanens consistorium*). Consistoriul în plen s-a format din toți membri calvini ai Dietei (*plenum consistorium*). Totodată, pentru menținerea integrității numerice a efectivului Consistoriului Suprem permanent, nu s-a fixat nici o regulă, locurile devenite vacante în urma deceselor membrilor laici au fost completate potrivit tradiției cu aristocrați calvini mai tineri ajunși în funcții înalte².

Supremum Consistorium Reformatorum a devenit foarte rapid instituția cea mai importantă a Bisericii privind legăturile interconfesionale. Sinodul pastorilor reformați întrunit o dată pe an sau episcopul reformat nu ar fi fost în stare să obțină rezultate în rezistența anticatolică, în apărarea valorilor sufletești și materiale ale Bisericii. Consistoriul Suprem însă, format în parte din magnații calvini în funcțiile cele mai înalte, dispunea de forța și autoritatea necesară.

Consistoriul a acționat în calitate de urmaș de drept al principelui calvin, în 1692 guvernatorul Gheorghe Bánffy, președintele Consistoriului, l-a înțărît pe episcopul ortodox Teofil în noua sa funcție cu aceleași condiții și în forma similară perioadei anterioare³.

Unul dintre scopurile principale ale Consistoriului Suprem în această perioadă a fost rezistența împotriva restaurației catolice. Statusul reformat încerca să rezolve problemele acestei stări defensive prin negocieri interconfesionale și prin misiuni și intervenții la forurile competente din Viena – cu mai mult sau mai puțin succes.

Cealaltă latură a politicii de restaurare catolică, unirea românilor ortodocși cu Roma, a stârnit un interes mărit în sânul Bisericii reformate deoarece – dincolo de aspectele politice ale unirii – conducătorii clerici și laici au simțit o responsabilitate față de preoții români care au recunoscut jurisdicția episcopului calvin. Cu ocazia negocierilor vieneze, guvernatorul Gheorghe Bánffy și cancelarul Nicolae Bethlen, în martie 1698, au reușit să-i convingă pe membrii din *Ministerialkonferenz in rebus transilvanicis* să accepte conceptul de bază potrivit căruia preoții ortodocși vor avea dreptul de a se uni cu oricare religie receptă din Ardeal, obținând statutul social al preoților din confesiunea respectivă. În acest sens a fost emis decretul imperial (*rescriptum*) din 14 aprilie 1698⁴.

Pe baza acestui decret comisia constituită în Maramureș pentru cercetarea opțiunilor românilor constată în septembrie 1699 că românii doresc să se unească cu calvinii, cu care trăiesc de veacuri în cea mai perfectă ordine⁵. O situație similară au constatat asesorii comitatului Hunedoara, când în ianuarie același an au întreprins o anchetă oficială în ținutul Hațegului, la Băiești, în legătură cu atitudinea preoților români față de unire. S-au prezentat în fața anchetatorilor 11 preoți, „cari trăiesc cu libertatea de nobili“, și au declarat „că până acum au atârnat de episcopul maghiar [adică reformat], de protopopul reformat din Deva și de episcopul român și vreau să depindă și mai departe de aceștia“⁶. Peste câteva luni, cei 11 preoți amintiți adresau o petiție către guvernatorul Gheorghe Bánffy, cerând

² Sipos Gábor, *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668 – 1713 – 1736*, Kolozsvár, 2000, passim.

³ Juhász I., *op. cit.*, p. 172.

⁴ Bod Péter, *Brevis historia valachorum*, în: Ana Dumitran, Gúdor B., N. Dănilă, *op. cit.*, p. 356.

⁵ *Ibidem*, p. 127-128.

⁶ Ștefan Meteș, *Atitudinea preoților români din ținutul Hațegului față de unirea cu Roma*, în *Renașterea*, nr. 22-23,

protecția forurilor guvernamentale împotriva constrângerii la unire a mitropolitului Atanasie și a protopopului Gheorghe Cioca. În rezoluția sa, Bánffi declară că episcopul român unit cu Biserica catolică nu are nici o jurisdicție asupra preoților petiționari uniți cu Biserica reformată și Statusul reformat îi va apăra pentru a rămâne în starea lor anterioară⁷.

Consistoriul Suprem al Bisericii reformată din Ardeal, prezidat tot de Bánffi, a discutat, în ședința din 18 iunie 1699, problema preoților uniți cu Biserica reformată și a hotărât că va înainta o petiție către Guberniu în vederea apărării acestor slujitori ai Domnului „contra persecutores“, potrivit rezoluțiilor regale⁸. La 28 noiembrie 1700 Consistoriul Reformat Suprem emitea *littera assecutoriae* promisă, fiind incluși în textul documentului numele a 17 preoți români hațegani atașați la Biserica calvină și asigurând pe cei în cauză „că unirea se va menține sub aceleași condiții care au fost inițial stabilite când din bună voie au aderat la biserica noastră, riturile, religia nu vor fi schimbate și preoții să trăiască în acea libertate a religiei lor care au moștenit-o de la predecesorii lor”⁹. Episcopul Veszprémi, în circulara pastorală din 1702, a atras atenția pastorilor calvini să nu se amestece în treburile preoților români până nu demult „într-un fel uniți cu biserica noastră reformată”, care însă acum au libertatea de a se uni cu oricare religie receptă¹⁰.

Desigur, acești preoți români au fost și au rămas ortodocși (în sensul contemporan al cuvântului), unirea lor cu Biserica reformată însemnând acceptarea unei jurisdicții administrative și realizarea într-o măsură mai mare sau mai mică a condițiilor cunoscute. Astfel prezintă situația relatarea episcopului calvin Ștefan Veszprémi către Consistoriul Suprem din 1709, arătând că preoții rămași uniți cu calvinii au nevoie și mai departe de protecția curatorilor supremi, deoarece mereu sunt molestați de „vlădica” actual unit cu Roma, ei însă doresc menținerea situației anterioare și doresc să fie hirotoniți în Țara Românească. Consistoriul a hotărât că curatorii supremi vor solicita la forurile competente protecția cerută¹¹. De altfel, mitropolitul unit Atanasie, într-o scrisoare adresată cardinalului Kollonich, reproba atitudinea celor 11 preoți calvini români hațegani amintiți, care *de iure* se declaraseră uniți cu Biserica reformată, *de facto* însă menținuseră vechea lor liturghie ortodoxă¹². În 1708 preoții români „de dincolo de Mureș” (probabil din Țara Hațegului) au raportat episcopului Veszprémi și adjunctului său Samuel Kaposi Juhász că ei ar accepta prima unire (adică cea cu Biserica calvină) în schimbul asigurării scutirilor (imunităților)¹³.

⁷ „Ez ide alább meg irt ... Hatzek vidéki egynehány Oláh papoknak igen alázatos supplicatiojuk Méltóságos Gubernator Urunkhoz ő kegyelméhez ... Mi egészen a régi nagy fejedelmek annuentiajok szerint püspök urunktól adica de cel calvin el nem szakadunk, hanem az ő kegyelme igazgatásától akarunk függeni ...” Rezoluția lui Bánffi: „mint hogy penig már magatok uniáltatok magatokat a reformata religioval, azért az oláh püspöknek, ki is magát az catholica religioval uniálta, semmi jurisdictioja rajtatok nincsen, hanem az reformatus püspöktől kell függésteknek lenni, melyben ő Felsége kegyelmességéből az Reformatus Status manuteneal is benneteket. Bonczida 27 maji 1699.” Editat de Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940, p. 474-476.

⁸ Procesul verbal al ședinței: „15. Az Hunyad vármegyei Oláh Papok dolgáról, kik a Reformata Religioval unialtak magokat, a Meltsagos Guberniumot supplicatioval kell megh talalni, hogy az eő Felsége kegyelmes resolutioja szerint manutenealtassanak es contra persecutores manutenealtassanak.” Arhivele Naționale Maghiare (MOL) Budapesta, P 1952, Arhiva familiei Bethlen, 10. tétel, 1. csomó.

⁹ Arhiva protopopiatului reformat Hunedoara-Zarand (APHZ) în Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate din Ardeal, Protocolul I/1, p. 252-253 (copie din 1702). Editat de Sipos Gábor, *Román református eklézsiák oltalomlevele 1700-ból*, în *Europa Balcanica – Danubiana – Carpathica. Annales*, 2/B, Budapest, 1995, p. 356-359, și de Juhász András, *Ökumenikus törekvések az erdélyi református egyház XVI és XVII századi történetében*, Kolozsvár, 1994, p. 82.

¹⁰ Alba Iulia, 5 ianuarie 1702: „Az Úrnak kegyelmét és békességét kívánom ez új esztendőben is kegyelmeteknek! ... 5. Noha az oláh papok ez előtt nemü nemüképpen a mi reformata ecclesiánkkal voltak unitusok, mindazonáltal kegyelmes urunk Ő Felsége kegyelmes resolutioja szerint szabadság hagyattatván nekik, akarmelly recepta religioval uniállyák magokat. Azért kegyelmetek semmiképpen azoknak dolgában magát ne elegyítse, lássák a jámborok, az Ő Felsége resolutioja szerint mit követnek; minekünk tisztünk csak ez, hogy a többi között ő érettek is imádkozzunk, és együgyűségekért ne utálljuk, ne gyűlöljük, hanem szeressük őket, majd úgy, mint a világnál vakoskodó sidókat, és megtérésüket kívánnjuk.” Arhiva parohiei reformate din Orăștie, în Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate din Ardeal, Fasc. R, nr. 3.

¹¹ Adresa lui Veszprémi: „A velünk való Unióban meg maradt Oláh Papok kívánniak Nagyságtoktól s Kegyelmetektől, vigye véghez, hogy a mostani Vladikától ne háborgattassanak, hanem a mint az előtt voltak úgi légyenek, és Papságot is Havasalföldéből vehessenek magoknak.” Rezoluția Consistoriului: „Secundum Suae Majesatis benignissimam Resolutionem ezt is remonstrallják a Fő Curatorok a hol illik.” Arhiva Consistoriului Suprem (ACS), în Arhiva Centrală a Eparhiei Reformate din Ardeal, nr. 6-9/1709, prot. I, p. 24.

¹² Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oeniponte, 1885, vol. I, p. 220-221.

¹³ Scrisoarea lui Kaposi, profesorul Colegiului Reformat din Alba Iulia, către Gheorghe Bánffi, sosită la Sibiu la data de 26 mai 1708: „Annakfelette azt is írja Kaposi uram, hogy a Maroson túl való román papok reuirtáltak ő kegyelmét,

Cazul preotului Ioan Țirca este destul de controversat din punctul de vedere al apartenenței confesionale. Potrivit unor surse, Țirca ar fi fost contracandidatul lui Atanasie la alegerea de episcop din 1697, iar în 1700 a fost arestat din cauza falsificărilor efectuate în procesul de obținere a hirotonisirii în Țara Românească¹⁴. Consistoriul Reformat Suprem, în plângerea semnată de curatorii Gheorghe Bánffy, Nicolae Bethlen și Ștefan Nalácz trimisă la 8 iulie 1700 generalului Rabutin, prezintă altfel lucrurile: potrivit relatării lor, Țirca a fost preot în Batiz (comitatul Hunedoara) și în sinodul calvin ținut la Cetatea de Baltă la 20 iunie 1700 s-a declarat unit cu Biserica reformată cerând protecție. Din această cauză a ordonat mitropolitul Atanasie arestarea lui și a fost pus în lanțuri. Consistoriul cerea generalului eliberarea lui, precum și protecția preoților români din ținutul Hațeg. În favoarea lui Țirca a intervenit la Guberniul transilvan și superintendentul Ștefan Veszprémi, în urma cărei intenții Guberniul, la 6 iulie, a cerut informații de la Atanasie¹⁵. Țirca, scăpând din captivitate în toamna anului 1700, și-a găsit adăpost într-o parohie românească calvină din Țara Hațegului, cu aprobarea Consistoriului Suprem Reformat – potrivit relatării cancelarului Nicolae Bethlen¹⁶. Deci un preot ortodox, ce-i drept, numai vremelnic și constrâns de împrejurări, slujea într-o comunitate calvină – acest fapt ne îndeamnă să presupunem că o bună parte a parohiilor române unite cu calvinii și-a menținut majoritatea tradițiilor ortodoxe.

În districtul Hațegului au existat însă și comunități calvine propriu-zise românești sau bilingve, de exemplu în târgul Hațeg, unde chiar Consistoriul Suprem a trimis în 1704, lângă pastorul reformat maghiar Francisc Békési, un capelan calvin român în persoana lui Popa Iosif Fărcaș. Identic cu semnatarul actelor din 1699–1700 („Popa Iosif din Băiești”) și probabil fiul sau ruda protopopului Iosif Fărcaș din Băiești amintit în 1682, popa Iosif Fărcaș a funcționat în Hațeg spre mulțumirea enoriașilor români până la anul 1714, dată la care a fost transferat la parohia calvină din Sălașu de Sus¹⁷. După plecarea lui, postul de capelan român a rămas vacant din motive pecuniare, credincioșii români reformați însă solicitau și pe mai departe ținerea serviciului divin în limba lor maternă, dorință pe deplin satisfăcută de preoții reformați maghiari. Pastorul hațegan Nicolae Csáki, în fața sinodului parțial al protopopiatului din 1716, demonstra cu martori că în fiecare miercuri, vineri și duminică ține serviciul divin atât în limba română cât și în limba maghiară¹⁸.

Cauza preotului Csáki, dezbătută în cadrul sinodului parțial (adunarea generală a pastorilor din protopopiatul reformat Hunedoara), aruncă un fascicul de lumină asupra realităților bisericești din târg. O parte a locuitorilor români aparținea de comunitatea calvină, exista însă și o parohie greco-catolică. Csáki atrăgea atenția colegilor săi adunați în sinod că, în lipsa serviciilor divine ținute în limba română, credincioșii lui români ar trece în sânul Bisericii unite, ceea ce nu se întâmplase până în acel moment din cauza conștiințozității lui.

În 1719, cu ocazia vizitei canonice efectuate la parohia reformată din Hațeg, protopopul Petru Keresztúri a ascultat plângerea enoriașilor potrivit căreia preotul local Samuel Hévízi nu folosește limba română cu ocazia serviciilor divine. Protopopul a atras atenția părintelui Hévízi că are datoria de a ține servicii divine și în limba română, riscând în cazul neglijării acestora o pedeapsă disciplinară¹⁹.

De altfel, bilingvismul în exercitarea funcțiunii era obișnuit în rândul preoților calvini din Țara Hațegului: capelanul Iosif Fărcaș, după moartea preotului Francisc Békési (11 februarie 1713), timp de un an și jumătate, a rămas singurul preot al parohiei reformate din Hațeg, ținând serviciile divine în această perioadă în ambele limbi²⁰.

hogy ha immunitálnák őket, az első uniót amplexálnák, azaz a mienkhez adjungálnák magokat.” Wesselényi István, *Sanyarú világ. Napló 1703–1708*, vol. II, Bukarest, 1985, p. 537.

¹⁴ Bethlen Miklós, *Élete leírása magától*, ed. V. Windisch Éva, Budapest, 1980, p. 882; Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, în *Bună Vestire*, 1976, nr. 3-4, p. 14, apud Ernst Christoph Suttner, *Die Anfänge und das Durchsetzen der Siebenbürgener Kirchenunion sowie die Widerstände gegen sie (von der Eroberung Siebenbürgens durch Österreich bis zum Jahr 1761)* (în prezentul volum).

¹⁵ Z. Păclișanu, *op. cit.*, p. 15.

¹⁶ Bethlen M., *op. cit.*, p. 882.

¹⁷ APHZ, Prot. I/2., p. 4, 23, 43; Csulak Ferenc, *A hátszegi református egyházközség története*, manuscris în biblioteca Arhivei Centrale a Eparhiei Reformate din Ardeal.

¹⁸ Deliberatul sinodului parțial: „Azzal vádoltatik, hogy ő kegyelme oláhuł való functiojában el nem jár. De egynehány Templomot gyakorló Testisek ő kegyelmét dicsérik, hogy functiojában mind szerdán mind pénteken mind vasárnap, mind oláhuł mind pedig magyarul el jár.” APHZ, Prot. I/2, p. 78-80.

¹⁹ *Ibidem*, p. 146.

²⁰ *Ibidem*, p. 27. În 1714 sinodul parțial a hotărât achitarea salariului lui restant. *Ibidem*, p. 44-45.

Datele referitoare la celelalte comunități calvine românești sunt mult mai răspândite. Râu-Bărbat, administrat în 1713 de capelanul hațegian Iosif Fărcaș, devine parohie independentă în 1719, având ca preot pe Ștefan Bányai²¹. În anul 1723, sinodul parțial al protopopiatului reformat, în urma solicitării enoriașilor dornici de a avea un preot român, transfera la Râu-Bărbat pe Iosif Fărcaș, care funcționa aici și în 1727²².

Băiești, satul natal al familiei preoțești Fărcaș, găzduia în 1713 un sinod parțial al pastorilor reformați din protopopiatul Hunedoara, ceea ce probează existența unei comunități calvine în localitate²³. Nobilimea băieșteană reformată întreținea un preot calvin împreună cu localitatea vecină Galați.

O problemă interesantă este cea a subordonării canonice a parohiilor calvine românești. Declarația citată a celor 11 preoți români hațegani din 1699 potrivit căreia ei fuseseră subordonați protopopului reformat din Deva, episcopului reformat ardelean și episcopului român este atestată de sursele arhivistice. Preoții calvini români nu erau încorporați direct în protopopiatul reformat Hunedoara dar, mai ales în cazul comunităților mixte româno-maghiare, ca târgul Hațeg, vizitele anuale canonice efectuate de protopop au controlat și activitatea preotului român. În 1703 vizita canonică a protopopului la Hațeg a fost primită de către „al doilea predicator“, Iosif Fărcaș; cu această ocazie enoriașii au declarat că sunt pe deplin mulțumiți de activitatea capelanului român²⁴. Situația specifică a lui „Papa Joseph“ e atestată și de rezoluția sinodului parțial al protopopiatului, din 1712, când colegii lui au recunoscut că salariul din Hațeg e prea mic pentru doi preoți, însă, dat fiind faptul că Iosif Fărcaș a fost numit capelan de către episcopul reformat și de Consistoriul Suprem, problema nu poate fi rezolvată la nivelul protopopiatului, ci se vor adresa episcopului în vederea ridicării salariului și a menținerii celor doi slujitori: Ferenc Békési, primpreot, și Iosif Fărcaș, capelan²⁵. Jurisdicția protopopului reformat s-a observat și în cazul transferărilor preoților români calvini.

În ceea ce privește jurisdicția episcopului reformat, aceasta s-a afirmat în 1716 iarăși într-o acțiune de protecție. Preotul calvin român din Sălașu de Sus, Iosif Fărcaș, a fost arestat și transportat la Alba Iulia, desigur cu scopul de a fi constrâns la unire. Raportul protopopului reformat din Hunedoara către episcopul reformat arăta că pastorul Fărcaș, înspăimântat, a renunțat la vechea lui credință, însă are mari remușcări. Protopopul trimitea totodată copia rezoluției regale și a scrisorii de asigurare emise de Consistoriul Suprem în 1700 spre a fi folosite în acțiunea de apărare. Episcopul Ștefan Kolosvári, fără amânare, a raportat cazul curatorului suprem Ștefan Wesselényi, cerând intervenția rapidă a Consistoriului Suprem²⁶. Puținele date referitoare la evenimentele ulterioare ne lasă să presupunem că intervenția a avut succes, Fărcaș a scăpat din captivitate și a revenit la vechea lui confesiune.

În perioada următoare însă această jurisdicție s-a prezentat mai degrabă ca un deziderat. Ședința din 6 martie 1718 a Consistoriului Suprem a atras atenția episcopului să reglementeze situația parohiilor române din protopopiatul Hunedoara, folosind ocazia vizitei canonice episcopale și a

²¹ APZH, Prot. II/2, p. 147.

²² Csulak F., *op. cit.*; Böjthe Ödön, *Hunyad megye sztrigymelléki része és nemes családjai története*, Budapest, 1891, p. 15.

²³ APHZ, Prot. II/2, p. 43; Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 163-164.

²⁴ APHZ, Prot. II/2, p. 4. Pentru istoria protopopiatului vezi Dáné István, *A vajdahunyad zárandival egyesült egyházmegye és azon egyházmegyékbeni egyházak történelme*, în *Az erdélyi reformata anyaszentegyház névkönyve*, 1863, p. 3-30; Kiss István, *A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegyéhez tartozó egyházközségek úrasztali készleteinek összeírása a XVIII. század végéről*, în *Református Szemle*, 1993, nr. 2, p. 136-138.

²⁵ APHZ, Prot. II/2, p. 23.

²⁶ Printre notițele unui preot calvin anonim din comitatul Hunedoara citim: „1716 Farkas Josefet 3 német elvitte fogva Fejérvára, hogy ne szolgáljon, ez Reformatus Olá Pap volt.“ Sipos Gábor, *Egy Bod Péternek tulajdonított történeti munkáról. Némely Erdélyben történt dolgoknak ... fel jegyzetése 1672-1718*, în *Mediaevalia Transilvanica*, tom. I, nr 1-2, 1997, p. 150. Adresa lui Kolosvári din 15 iulie 1716 către Wesselényi: „Irja nekem a V. Hunyadi Esperest, hogy mivel Popa Joseph meg ijedvén, oda attá magát, oda eskütt, már nagy kénben és gyötrelemben vagyok a miatt. Azon eő Felsége Decretumát hozzám küldötte, melybe 15 vagy 20 Olah Papok, azok között Popa Joseph is és közönségesen az oláh papok fel tétettek, hogy ne cogáltassanak, hanem a mely religion levökkel unialni akarják magokat, azokkal maradhassanak. Ezen az eő Felsége Decretumán fundalván a b. e. Gubernator Banfi György urunk és több akkori urak assecuralták azokat a specificalt olah papokat, azok közöt eszt a Popa Josephet is, hogy protegallyak omnibus visibus. Eszt az assecuratoriát is kezembe küldötte eő kglme, hét uraknak subscriptiojával. Ezeket és parialtatom és Nagyságodnak el küldöm, ha eléb nem, Szebenben. Ha egyeb haszna nem lehet, avagy csak jövőndő gonoszoknak orvoslására hasznokat vehetni.“ ASC, nr. 11/1716.

sinodului general²⁷. Nu dispunem de date privind rezultatele acestei acțiuni, pentru că problema parohiilor române nu mai apare în scriptele forurilor superioare ale Bisericii reformatе.

GÁBOR SIPOS

²⁷ „Az Hunyad vármegyei Olá Ecclesiák megvizsgálását s jó Statusba való tettetéseket az következő Visitatio és Generalis Synodus alkalmával procurallya T. Püspök Uram.” ASC, nr. 12/1718, prot. I, p. 231.